

9. KATEDRA I ZAKŁAD BOTANIKI

Kazimierz Kostrakiewicz

Zakład Biologii z pracownikami botaniki i zoologii, istniejący od chwili założenia Wyższej Szkoły Pedagogicznej aż do roku 1952, był początkowo jedyną formą organizacyjną kierunku biologii w Uczelni. Zajmował on trzy pomieszczenia w budynku przy ul. Straszewskiego 22, z których jedno było salą wykładową i ćwiczeniową, w dwóch pozostałych znajdowały się pomoce naukowe i aparatura, tudzież miejsca pracy dla wykładowców i asystentów. Kierownikiem Zakładu Biologii był najpierw dr J. Kreiner, później (od r. 1950) dr A. Dziurzyński.

Botanikę wykładał prof. dr F. Górski, a od r. 1949 dr K. Kostrakiewicz; fizjologię roślin objął w roku następnym dr J. Zurzycki. W tym czasie (1949—1952) w Pracowni Botanicznej była zajęta tylko jedna asystentka na pełnym etacie (mgr Z. Szlązak), dwie inne, spoza Uczelni (dr S. Pawłowska i dr W. Wróbel), pracowały w ramach godzin zleconych. Na ówczesnym studium 3-letnim wykłady i ćwiczenia prowadził więc zespół złożony z pięciu osób.

Zbiory naukowe Zakładu Biologii (eksponaty, preparaty mikroskopowe, tablice i in.), odziedziczone po dawnym Pedagogium, służyły wyłącznie nauczaniu zoologii, ponieważ brak było jakichkolwiek pomocy o treści botanicznej (nie licząc kilkunastu starych tablic ściennych, z których większość przedstawiała znikomą wartość zarówno pod względem naukowym, jak i dydaktycznym); w księgozbiornie Zakładu nie było również naukowych dzieł botanicznych. Pracownicy botaniki stanęli więc wobec konieczności organizowania swej pracowni od podstaw. W tych trudnych warunkach ciasnoty lokalowej, braku pomocy naukowych, aparatury badawczej i odpowiedniej literatury, praca naukowa i dydaktyczna napotykała na olbrzymie trudności. Niemal cały wysiłek pracowników był skierowany na stworzenie dla niej, w czasie możliwie jak najkrótszym, niezbędnego minimum, potrzebnego do realizowania nakreślonych zamierzeń.

Przełomowym dla organizacji nauki w Uczelni był rok 1953/54, w którym powołano do życia katedry, a dla organizacji studiów rok następny — 1954/55, w którym w miejsce trzyletnich wprowadzono studia czteroletnie z egzaminem magisterskim jako końcowym etapem tych studiów. Nowo powstała Katedra Botaniki obejmuje dwa zakłady: Zakład Botaniki i samodzielny dotąd Zakład Chemii; kierownikiem Katedry i Zakładu Botaniki został mianowany dr K. Kostrakiewicz, kierownikiem Zakładu Chemii pozostał nadal dr L. Musiał.

Program nowych studiów czteroletnich przewidywał zwiększenie liczby godzin niektórych zajęć z botaniki (kursu systematyki roślin oraz ćwiczeń z fizjologii roślin); nowością było wprowadzenie botanicznych ćwiczeń specjalistycznych oraz pracowni magisterskiej na czwartym roku. Równocześnie ze wzrostem godzin przeznaczonych na zajęcia dydaktyczne powiększyła się kadra pracowników nauko-

wych. W roku akad. 1955/56 w Zakładzie Botaniki, poza kierownikiem, pracowało już czterech asystentów własnych w pełnym wymiarze godzin (mgr Z. Szlązak, mgr B. Stuchlik, mgr W. Mosur i mgr S. Pelc), jeden asystent na godzinach zleconych (K. Wasyluk) oraz dwóch wykładowców z Uniwersytetu Jagiellońskiego (dr J. Zurzycki i dr W. Wróbel).

Ważnym wydarzeniem w rozwoju zakładów biologii było uzyskanie dla nich we wrześniu 1955 r. ośmiu pomieszczeń w budynku przy ul. Podbrzezie 3 (na III p.). Zakład Botaniki otrzymał dla siebie trzy pomieszczenia, w których urządzono salę ćwiczeń, pracownię magisterską oraz pokój asystentów. Sala wykładowa, a także pokój kierowników katedr, były wspólne dla obu zakładów (Botaniki i Zoologii). W trzy lata później (1958) biologia zajęła całe III piętro budynku (po przeniesieniu stąd Zakładu Fizyki), tj. 12 pomieszczeń, z których botanika otrzymała połowę. Jednak wzrost bazy materiałowej zakładów, stopniowe zwiększanie się kadry nauczającej w związku z utworzeniem w naszej Uczelni Studium dla Pracujących (r. 1956) nie zmniejszył trudności lokalowych, pomimo znacznego zwiększenia powierzchni zakładów biologicznych. Znaczne złagodzenie tych trudności nastąpiło dopiero po przeniesieniu Katedry Zoologii do pomieszczeń znajdujących się na parterze budynku (listopad 1960 r.). Katedra Botaniki uzyskała trzy dalsze pokoje, które przeznaczono dla nowo powstałego w ramach tej katedry Zakładu Fizjologii Roślin.

Zakład Botaniki dysponował w tym czasie: 1) pokojem kierownika, 2) pomieszczeniem, w którym znajduje się biblioteka oraz zielnik roślin kwiatowych, z miejscem pracy dla dwóch asystentów, 3) pokojem, mieszczącym zbiory muzealne, duży zielnik porostów i miejsce pracy adiunkta i dwóch asystentów, 4) pracownią magisterską. Sala wykładowa i sala ćwiczeniowa są wspólne dla Zakładu Botaniki i Zakładu Fizjologii Roślin.

Pięcioletnie studia, wprowadzone w r. 1958, nakładają na pracowników Zakładu Botaniki nowe obowiązki dydaktyczne: zwiększa się bowiem liczba godzin ćwiczeń z botaniki, godzin pracowni magisterskiej, przybývają obowiązkowe wycieczki naukowe na I, II, IV i V roku studiów. W tym tak ważnym momencie Zakład zyskał nowego pracownika — dr B. Starmachową, której przyznano stanowisko adiunkta.

W jubileuszowym roku (1960/61) piętnastolecia istnienia Uczelni stan kadry nauczającej Zakładu Botaniki przedstawiał się następująco: 1) pracownicy etatowi: doc. dr K. Kostrakiewicz — kierownik, dr B. Starmachowa — adiunkt, mgr B. Stuchlik — st. asystent, mgr S. Pelc — st. asystent, mgr H. Chudyba — st. asystent, mgr J. Kiszka — asystent; 2) pracownicy spoza Uczelni, pracujący w ramach godzin zleconych: dr I. Kucowa — adiunkt, dr H. Weisło — adiunkt, dr W. Wróbel-Stermińska — adiunkt, mgr K. Gierat — adiunkt, mgr S. Gut — adiunkt, mgr L. Stuchlik — st. asystent.

Dzięki dość znacznym dotacjom pieniężnym, uzyskiwanym przez Zakład w ciągu wielu lat, a także produkcji pomocy naukowych (ekspонатów, tablic ściennych, preparatów mikroskopowych i in.) siłami własnymi oraz kompletowaniu zbiorów naukowych (głównie zielników), wyposażenie z roku na rok stawało się coraz lepsze. Stan obecny umożliwia przeprowadzanie badań naukowych i prowadzenie normalnych zajęć dydaktycznych.

Poza odpowiednim umeblowaniem na wymienienie zasługują przede wszystkim mikroskopy, stanowiące wyposażenie zasadnicze zarówno w pracy naukowej, jak i dydaktycznej. Posiadamy obecnie 37 mikroskopów jednookularowych i 18 mikroskopów stereoskopowych; 12 mikroskopów wysokiej jakości znajduje zastosowanie w badaniach naukowych, reszta (43) jest w użytkowaniu studentów (studium stacjonarnego i studium zaocznego) na ćwiczeniach i w pracowni magisterskiej. Tablic ściennych do wykładów (rysowanych nie tylko przez asystentów, ale w znacznej mierze także przez studentów) jest 345, ekspонатów suchych 540, mokrych — 62.

Zielnik porostów zawiera w 110 pudełkach 4 130 okazów, zebranych w różnych okolicach Polski południowej. Zielnik roślin kwiatowych, zawarty w 50 skrzynkach, przedstawia zbiór złożony z kilku tysięcy arkuszy.

Biblioteka wykazuje około 900 pozycji książkowych. Brakuje jednak w dalszym ciągu wielu podstawowych dzieł naukowych. Prenumerujemy 12 czasopism zagranicznych (radzieckich, angielskich, czeskich i niemieckich) i 7 krajowych.

Tematyka prac naukowych wykonywanych w Zakładzie dotyczy zagadnień z zakresu systematyki, florystyki i fitosocjologii; szeroko zakreślone są również badania nad fizjografią grzybów pasożytniczych i porostów. Pracownicy etatowi Zakładu ogłosili drukiem, względnie oddali do druku 13 prac naukowych, nie licząc prac obecnie wykonywanych oraz artykułów o charakterze popularno-naukowym lub metodycznym. Z prac będących w druku na wyróżnienie zasługuje rozprawa habilitacyjna dr B. Starmachowej na temat grzybów pasożytniczych Tatr. W toku realizacji są dwie prace doktorskie: mgr B. Stuchlik *Zespoły łąkowe pasma Policy* i mgr S. Pelca *Rośliny kwiatowe Pogórza Cieszyńskiego*. Kierownik Zakładu przygotowuje dalszą część skryptu pt. *Systematyka roślin*, którego dwie części ukazały się już drukiem; wydawnictwo to jest przeznaczone dla młodzieży w wyższych szkołach pedagogicznych i w uniwersytetach. W opracowaniu znajduje się również rodzina Gentianaceae do jednego z kolejnych tomów wydawnictwa zbiorowego pt. „Flora Polska”. Mgr J. Kiszka przeprowadza badania nad fizjografią porostów w Puszczy Sandomierskiej i w Beskidzie Śląskim.

Tematyka prac magisterskich nawiązuje w ogólności do specjalności reprezentowanych w Zakładzie, wybór tematu jest jednak dokonywany pod kątem potrzeb szkoły i kształcenia przyszłego nauczyciela. Prace dyplomowe mają w znacznej mierze charakter terenowy, ponieważ materiały potrzebne do ich wykonania studenci muszą sami zebrać w terenie, zwrócić uwagę na siedlisko, w którym rośliny występują, a nierzadko poczynić także obserwacje natury fenologicznej. Tego rodzaju praca wymaga dużego wysiłku ze strony studenta, ponadto systematyczności, samodzielności i dobrze rozwiniętej zdolności obserwacji. Nic więc dziwnego, że tematy nasze podejmuje zwykle młodzież o skrytyzowanych zainteresowaniach, nie cofająca się przed trudnościami.

Studenci otrzymują tematy bardzo wcześnie, bo już przy końcu III roku studiów, w kwietniu lub maju. Umożliwia to zbieranie materiałów w ciągu pełnych dwóch sezonów wegetacyjnych: pomiędzy III a IV oraz IV i V rokiem studiów. Następny etap pracy polega na uporządkowaniu i opracowaniu nagromadzonego materiału, w czym oznaczenie roślin przy pomocy kluczy jest jedną z ważniejszych funkcji tego procesu.

Kontakt z terenem ma duże znaczenie kształcące z tego względu, że umożliwia obserwację żywych roślin w przyrodzie na tle naturalnych środowisk, w których one rosną. Poznanie zaś różnorodnych środowisk i związanych z nimi gatunków prowadzi z kolei do orientacji w ich przestrzennym rozmieszczeniu. Ten zakres wiedzy, będący wynikiem własnych obserwacji, przygotowuje przyszłego nauczyciela nie tylko do odpowiedniego realizowania programu nauczania, lecz ułatwia mu przede wszystkim prowadzenie szkolnych wycieczek biologicznych i metodyczną ich organizację. Pogłębiona zaś umiejętność oznaczania roślin daje mu możliwość dokształcania się w obranej przez siebie dziedzinie, nawet w najskromniejszych warunkach pracy zawodowej. Nie są zbyt rzadkie przypadki, w których nauczyciele szkół prowincjonalnych, stając się zamiłowanymi badaczami flory ojczystej, przyczyniają się do pomnażania wiedzy w tym zakresie.

Od momentu wprowadzenia studiów magisterskich do chwili obecnej 30 osób uzyskało dyplom na podstawie prac wykonanych w Zakładzie Botaniki; kilka z nich nadaje się do opublikowania, dwie są w trakcie przygotowywania do druku.

Pracownicy Zakładu, poza normalnymi zajęciami naukowymi i dydaktycznymi, biorą czynny udział w posiedzeniach Katedry, wygłaszają referaty na posiedzeniach Polskiego Towarzystwa Botanicznego i Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika.